

Antonio Gramsci'de Entelektüelin Bir Eleştirisi Olarak Praksis Düşüncesi*

Yrd. Doç. Dr. Aysun YARALI AKKAYA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, VAN

ÖZET

Bu çalışmada Antonio Gramsci'nin entelektüel sınıf ilişkisi ile açıklayan yaklaşımı eleştirel bir yöntem ile ele alınmıştır. Böylelikle Gramsci'nin entelektüel tanımındaki eleştirisinin temelinde yer alan praksis düşüncesi tartışılmıştır. Gramsci entelektüelin toplumun üstünde bir yerdeki kişi olarak görülmesini ve entelektüelin sadece bu anlam üzerinden tartışılmasını eleştirmiştir. Gramsci'e göre entelektüel sadece düşünen kişi değil aynı zamanda eyleyen kişidir. Bu nedenle Gramsci, entelektüel toplumsal alandaki işlevleri ile açıklar ve onu yeniden tanımlar. Gramsci'e göre bu tanımın içerisinde belirleyici olan praksis felsefesidir. Böylece entelektüel toplumsal alandaki görevleri olan bir kişiliğe dönüşecektir.

Anahtar Sözcükler: Gramsci, Entelektüel, Praksis, Organik Entelektüel, Geleneksel Entelektüel.

JEL Sınıflaması: Y60, Y50, Z00

The Idea of Praxis as a Critique of The Intellectual in The Thought of Antonio Gramsci

ABSTRACT

This study critically focuses on Antonio Gramsci's approach to the intellectuality, which explains the latter term through class. Thus, the term praxis which plays a fundamental role in Gramsci's critique of the definition of the intellectual is discussed. Gramsci criticize the perception of intellectual solely and simply as a person distinct and above from society. According to Gramsci, intellectual is not only a person of reflection but also a person of practice. Hence, Gramsci redefines intellectual and explains her through her function within the society. According to him, the philosophy of praxis is decisive in this definition. Thus, intellectual will become a personality holding responsibilities within the social sphere.

Key Words: Gramsci, Intellectual, Praxis, Organic Intellectual, Traditional Intellectual.

JEL Classification: Y60, Y50, Z00

GİRİŞ

Marksizmin siyasal düşüncede önemli bir temsilcisi ve on dokuzuncu yüzyılın çağdaş siyaset kuramına katkılarıyla ün yapmış İtalyan düşünürü Antonio Gramsci, teori ve pratiği birleştirme yeteneği, düşünce ile eylemi birlikte yapabilme becerisi ile düşünsel farklılığını, yaşamı ve eserleri ile ortaya koymuş bir düşünürdür (Santucci, 2011:41). Hobsbawm'ın ifadesi ile Gramsci, siyasal praksisin filozofudur ve bu nedenle onu siyasal gerçeklikten ayrı tutmak mümkün değildir (Hobsbawm, 2010:16).

* Bu çalışma yazarın "Gramsci ve Bourdieu Düşüncesinde Entelektüel Kavramsallaştırmasının Tekel İşçi Eylemi Üzerinden Analizi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Antonio Gramsci siyaset teorisine, Marksist düşünceye yönelttiği açılımlar ve kullandığı kavramların özgünlüğü ile farklılık getirmiştir. Onun bu farklılığının başında entelektüel kuramı gelir. Antonio Gramsci için entelektüelin belirleyici farklılığı, sınıfsal konumundan kaynaklanmaktadır. Buna göre, egemen sınıf ile ona karşı olan sınıfların, düşünce gelişiminde etkili olan belli bir entelektüel sınıf vardır (Gramsci, 1997:10). Gramsci için entelektüel, bulunduğu toplumun koşullarından ve yapısından etkilenmekte ve bu etkileşim sayesinde ise dünyayı yorumlama misyonuna sahip olarak belli yargılara ulaşmaktadır. Entelektüelin kendisini sadece düşünceleri ile değil; örgütlenme ve toplumsal hayatın içinde yer alma ile tanımladığını ifade eden Gramsci, entelektüellerin görevinin, örgütlemek, yönetmek, yönlendirmek ve eğitmek olarak açıklar. Böylece toplumsal grupların lehine rıza ve zoru örgütleyen entelektüeller, toplumsal düzeni dönüştürebilecek güce ulaşacaklardır (Forgacs, 2010: 374, Portelli, 1982: 98). Gramsci'nin entelektüel üzerine yaptığı bir diğer tartışma, felsefi düşünceye sahip ve felsefeye referans veren herkesin entelektüel olduğu ancak herkesin toplum içerisinde entelektüelin gördüğü işlevi göremeyeceğidir. Gramsci'e göre her insan aktivitesi, minimum düzeyde de olsa teknik beceri yani yaratıcı düşünsel aktivite gerektirir. Dolayısıyla Gramsci, bu aktiviteyi, yani her insanın geçmiş ile bugünü arasındaki sentezi, praksis ile açıklar. Praksis, bireye çelişkiden kurtulmanın doğru yolunu gösterir. Gramsci'ye göre birey, yapılar tarafından kuşatılmıştır. Bireyin bundan kurtulması, ancak diğer bireylerle birlikte işbirliği yapma yolunu seçmesi ile yani maddi varlığını sürekli olarak ezen yapıyı kendi lehine değiştirebilmesi ile gerçekleşecektir. Birey olarak özne, yapısal sınırları aşamaz, ama sınıf olarak özne, maddi yaşamı kendi lehine olacak bir şekilde düzenleyebilir. Entelektüel de praksis sürecinde yaşadığı sınıfsal deneyim ile dünya görüşünde değişimi ve dönüşümü halk ile paylaşacaktır. Aslında entelektüel ile halk arasındaki ilişki burada karşılıklı bir niteliğe sahiptir. Praksis sürecinde, halk ile entelektüel arasındaki ilişkide kopmalar, toparlanmalar derinleşmeler aynı zamanda ve birlikte yaşanır. Böylece halk da Gramsci'de reddedilmez ve ortak duyu yolu ile hegemonya yaratımı sağlanabilir (Santucci, 2011:152). Bu anlamda Gramsci'de entelektüel, Platon ve Hegel çizgisindeki elitist bakıştan farklılaşır.

İşte Gramsci'deki bu yeni bakış üzerinden çalışmanın amacı, Gramsci'nin düşünceleri çerçevesinde onun entelektüel kuramının özgün yanlarını irdelemek ve bunun yanı sıra entelektüelliği yeniden inşa ederken praksis üzerinden ona getirdiği eleştirilerin temelini ortaya koyabilmektir. Bu minvalde çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Gramsci'nin teorik düşüncesini oluşturan temel kavramlarından söz edilirken, ikinci başlıkta entelektüellik ve entelektüel sınıflandırması üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde praksis düşüncesi genel olarak ele alınacak ve son olarak dördüncü bölümde ise Gramsci'nin süregelen entelektüellik düşüncesine eleştirisini şekillendirmede araç olarak kabul ettiği praksise bakışı tartışılacaktır.

I. Gramsci'nin Siyaset Teorisinin Temelleri

Gramsci'nin düşüncelerinin temelinde Marksizmden beslenen ancak Marksizme dogmatik bakmayan bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hobsbawm, Gramsci'nin önemini açıklarken onun siyaseti, tarihsel gelişmenin sınırları ile belirlenmiş bir bağlam içinde de olsa, "bağımsız" bir insan etkinliği olarak gördüğünü ifade eder (Hobsbawm, 2010: 22).

Gramsci'nin siyaset teorisi hapisane sürecinde yazdıkları ve hapisane öncesi dönemde ele aldığı fikirleri olarak ele alınabilir. Gramsci'nin hapisane öncesi düşüncelerinde öne çıkan iki olayın olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki İtalya'daki 'Fabrika Konseyi Hareketi' diğeri ise Rusya'da gerçekleşen 'Bolşevik Devrimi'dir. Her iki olay karşısında kayıtsız kalamayan Gramsci'nin bu gelişmelere yönelik değerlendirmeleri, aslında birbirinin devamı gibidir. Diğer bir ifadeyle Gramsci bir taraftan İtalya için konsey hareketi üzerinden işçi sınıfının dönüştürücü olabileceğini mümkün görürken, diğer taraftan ise Bolşevik Devrimi ile sosyalist devrimci sürecin her bir aşamasını takip etme imkânını bulmuştur. Gramsci'nin analizini yaptığı ve kendi argümanlarına dayanak teşkil eden her iki olaya ilişkin değerlendirmeleri, hapisane öncesi gazeteci kimliği ile yayınladığı gazete makalelerinde yer almaktadır¹.

Gramsci'nin siyaset kuramına yönelik temel kavramları ise Mussolini dönemi İtalya'sında hapisanede geçirdiği yıllarda kaleme aldığı yazılarında yer almaktadır. Hapisane Defterleri, pasif bir şekilde kavranabilecek nihai bir çalışma değildir. Burada kesinliklerden ve gerçeklerden daha çok, ucu açık sorular yer almaktadır (Santucci, 2011: 140-141)². Gramsci, *Hapisane Defterleri*'nde, kapitalist toplumdaki iktidar ilişkileri ve ideolojik yapılanmalara ilişkin temel kavramlara yönelik eleştirilerde bulunmuş ve önceki çalışmalarını genişletmiştir. Hapisane Defterleri'nde ele alınan konuları genel olarak şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak sosyalist devrimin kapitalist bir toplumda kendiliğinden gerçekleşmeyeceği ifade edilirken devrimin ancak bilinçli bir mücadelenin sonucunda ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır. Bu nedenle Marksist kuramı, siyasi ve felsefi olarak ilerletecek, aynı zamanda sosyalist devrimin gerçekleşmesine olanak sağlayacak yöntemler üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak, siyasal ideoloji ve toplumsal iktidarın yaratılmasına ilişkin düşünceleri ele alınır. Bu konuda Marksizme katkı sağlamış olan Gramsci, sınıf egemenliğinin sadece devletin güç kullanımı ile sağlanamayacağını,

¹ 1914 ile 1918 arasında, *Il Grido del Popolo*'da, *La Città* fatura'da ve *Avanti!*'de çıkan makaleleri ile *Avanti!*'deki 'Sotto la Mole'daki köşesinde yer alan günlük köşe yazılarından bir seçkiyi ve haftalık *L'Ordine Nuova*'daki yazıları Einaudi Editore yayınlamıştır (Fiori, 2009: 342). Bu nedenle yapılan değerlendirmeler Gramsci'nin bu yazılarının derlemesine ilişkin verilen bilgilere referansla yapılmaktadır.

² 1960'lı yılların başında, farklı kesimlerde, Gramsci'nin düşüncelerine ilişkin sunulan yeni perspektifler ve tartışmalarda, Gramsci'nin hapisane yazılarının açık uçlu olması, o dönemde İtalya'daki sansüre dayandırılmıştır. Sansür nedeni ile Gramsci'nin hapisane yazılarında özel terimler kullanmak zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Bu konuda bkz. Hoare ve Smith (Gramsci, 1971).

çoğunluğun rızasının alınarak oluşturulabileceğini ifade edilmiştir. Defterlerde bunu gerçekleştirecek olan mekanizmaların varlığından söz eden Gramsci, bunlar arasında eğitim, basın, hukuk, kültür gibi üstyapı kurumlarını ele almıştır. Böylece devrimci mücadelenin başarılı olmasını sağlayacak karşıt bir hegemonik ideolojinin nasıl gerçekleşeceğini araştırmıştır. Üçüncü olarak Gramsci sosyalist devrimi ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal, ideolojik vb. tüm yönleriyle ele alırken, sınıf mücadelesinin burjuva toplumunda her alanda yürütülmesi gerekliliğini vurgular. Bu yaklaşım içerisinde 'parti' kavramını öne çıkarmaktadır. Sosyalist devrimin örgütleyici gücü olarak partiye vurgu yapan Gramsci için parti, sınıf ile ilişki halinde olan öncü bir kuvvettir (Saybaşı, 1999: 80-81). Böylelikle ele aldığı konulardan her biri, bir bütünsellik içerisinde organik bir birliktelikte değerlendirilebilir.

Gramsci'yi ön plana çıkaran ise onun "hegemonya, tarihsel blok ve praksis felsefesi"ne dair görüşleridir. Gramsci yaklaşımı ile modern kapitalist toplumların ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik bir çözümlemesini yapmıştır. Bu çözümlemede bütünsellik içerisinde ele aldığı yaklaşımı ile toplumsal yaşamı sadece belli bir alana (sadece ekonomik sadece siyasal) indirgeyen dışsallaştırmaları eleştirmiştir (Gramsci, 1989: 139; Texier, 1982: 45). Gramsci'nin siyasal alandaki teorik yaklaşımının amacı, devrimci sürecin gerçekleşmesi için gerekli olan koşulların nasıl temin edileceğidir. Bunun için Gramsci, Marx'ın toplumsal yapının alt yapı ve üst yapı olarak ikiye ayıran yaklaşımından yola çıkarak kuramını geliştirirken eleştirilerde bulunur. Gramsci'ye göre altyapı ve üst yapı birbirinden ayrı düşünülemez. Bunlar bir bütünün iki parçasıdır. Ona göre Marksizm'in dogmatik kısmına göre alt yapı her zaman üst yapının belirleyicisidir.

Bu bağlamda Gramsci klasik Marksizmin katı ekonomist determinizmini eleştirerek üstyapının bu belirleyicilik rolünü sivil toplum ve hegemonya kavramları çerçevesinde açıklamaya çalışır. Gramsci bunun öncesinde altyapı ile üstyapının birleştiği bir yer olarak "tarihsel blok" kavramından söz eder. Tarihsel blok, ona göre Marksizmin yapı ve üstyapı arasında çizdiği sınırların ortadan kalktığı ve Marksist teorinin etkenlerinin daha somutlaştığı bir alandır. Buna göre 'yapılar ve üstyapılar birleşerek bir tarihsel blok oluşturur' (Gramsci, 1971: 360). Gramsci burada ikilikler üzerinden bütünlüklü bir yapı sergiler. Ancak blok, bütün bu karşıt gibi görünen ilişkileri içerisinde barındırır. Aradan kalkan sınırlardan dolayı siyasal kurumlar, ideoloji, din ve kültür bir arada bu blok içerisinde birlikte yer alabilir. Gramsci, tarihsel blok aracılığı ile Marksizmin temellerindeki alt yapı-üst yapı metaforunu yeni bir bağlama yerleştirmeye çalışır³. Bu sayede, toplumsal formasyondaki sınıfsal üstünlük biçimlerini

³ Gramsci tarihsel blok kavramını oluştururken dayandığı kuramsal model, düşünsel ve yöntemsel kökenlerine göre Marksizmin pozitivist yorumuna yönelik eleştirel tutumun göstergesi gibidir. Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nin bir bölümünde, öznel faktörü önemsizleştirerek tarihsel ilerlemeyi ekonomik süreçlerin basit ve dolaysız bir yansımaya indirgeyen mekanik determinizmine karşı çıkar. Bu pozitivist yoruma yönelik önemli bir itirazı, tarihsel bloğun yapısal katedeki ekonomik uğrağın kendi içinde kapalı bir ilişkiler örüntüsü oluşturduğu yolundaki

açıklamak amacıyla, üst yapıdaki hegomonik süreçlerin ne denli önemli olduğunu göstermeye çalışır. Söz konusu toplumsal formasyonun karmaşık yapısını niteleyen bu kavram, hangi üretim tarzının egemen olduğuna ve onun eski üretim tarzıyla nasıl eklemlendiğine bağlı olarak, farklı sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki karşılıklı ilişkilerin biçimlenme mantığını anlatır (Sassoon, 1987: 121-22). Bu nedenle Marksizmin üretim ilişkileri ve ekonomik faktörleri toplumsal çözülmenin merkezine konumlandırması, toplumsal sınıflar ve sınıf fraksiyonlarının üst yapıdaki yansımalarının göz ardı edilmesini gerektirmez. Üst yapısal öğelerle yapı arasındaki ilişkinin tek yanlı olmadığını düşünen Gramsci, tıpkı Machiavelli'nin İtalyan siyasal kültürünü dinsel ve ahlakçı bakış açılarından kurtarmaya çalışmasında görüldüğü gibi, Marksizmin gelişmesi için ekonomik indirgemeciliğin her türünden uzaklaşılmasının zorunlu olduğunu varsayar (Femia, 1987: 133 akt. Yetiş, 2009: 14). Tarihsel blok kavramı, sadece ekonomik indirgemeciliğin eleştirisinde kullanılmaz; aynı zamanda Gramsci'nin diğer kavramları olan ve organik olarak birlikte düşünülmesi gereken bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olan "hegemonya, devlet, sivil toplum" kavramlarının anlaşılması için de gereklidir. Hatta tarihsel blok söylemi anlaşılmadan, diğer kavramların anlaşılması oldukça güçtür. Bu çalışmada derinlikli olarak her bir kavramın neyi anlatmak istediğine çalışmanın içerisinde uygun gelen yerlerde yeniden yer verilecektir.

II. Gramsci'de Entelektüel ve Entelektüel Sınıflandırması

Gramsci'nin kavramsal arka planını oluşturan temel kavramları içerisinde onu düşünsel alanda popüler hale getiren 'entelektüel'⁴ kavramsallaştırması olmuştur⁵. Gramsci'nin özgün entelektüellik tartışması, temelde İtalyan entelektüelleri üzerine geliştirdiği sorgulamasından başlar ve sonrasında evrensel düzeyde bir eleştiriye dönüşür. Gramsci'nin entelektüeller üzerine düşünmesinin nedeni, entelektüellerin o dönemde iktidarda olan egemen sınıfın baskısına maruz kalması ve devlet erkinin tarihsel ve ekonomik alanlarda varlığını önemli ölçüde genişletmiş olmasıdır. Bu dönemde, devletin düzenleyici işlevlerindeki artış ile birlikte, yeni iş alanlarındaki çeşitlilik, yeni uzmanlık alanları ihtiyacının doğurmuştur. Böylece sermayenin etkisi altında entelektüelin kendini konumlandırmaya çalışması durumu entelektüeller ile ondan etkilenen entelektüellik alanları yaratmıştır. Bu durumda, Gramsci entelektüellerin özerkliğini sorgular ve bu dönüşümü mutlak entelektüelden uzman entelektüele

varsayımla ilişkilidir. Pozitivist yorum, ekonomi alanını, üstyapısal süreçlerin dışsal etkisinin ötesinde bir işleyiş mantığına sahipmişçesine betimlediği için hatalıdır. Gramsci'ye göre, temel yanılı Marksizmi sosyolojiye indirgemesi ve tarihsel sürecin nesnel gelişimi ile öznel faktörün siyasal alandaki etkinliği arasında ortaya çıkan diyalektiği kavrayamamasıdır (Yetiş, 2009:139).

⁴ Entelektüel, "intellectual"ın çevirisi olarak kullanılır. Çoğu yerde Gramsci'nin eserlerinin çevirisinde aydın olarak kullanılsa da, buradaki ifade Gramsci'nin tartışmaları için yeterli görülmediğinden ve aydına bir değer atfedilerek kullanıldığından, çalışmamızda entelektüel kavramı tercih edilmiştir.

⁵ Gramsci Marksist düşüncede entelektüel konusunda Lenin'den sonra üzerinde önemli tartışma yürüten kişidir. Lenin "Ne Yapmalı" çalışmasında entelektüellere, "bilim taşıyıcıları", "işçi sınıfının ideologları" olarak ele almıştır (Lenin, 2004).

geçiş olarak ifade eder (Gramsci, 1971: 117). Gramsci, entelektüeller sorununu, tarihsel bloğa ilişkin bir sorun olarak ele alırken entelektüeller üzerine üretilecek çözümlerin, tarihsel bloğun sorununun da çözülmesini sağlayacağını ifade eder (Portelli, 1982: 97).

Entelektüellin bilinen ve süregelen tanımlamasını reddeden ve kavramı daha geniş bir çerçevede ele alan Gramsci, "bütün insanlar entelektüeldir, çünkü her insanın zihinsel kapasitesi vardır" (1971: 9) diyerek oldukça yeni ve derinlikli bir yaklaşım sergiler. Gramsci yaşadığı döneme oranla radikal olarak nitelendirilebilecek bu düşüncesi ile entelektüeli toplumun üstünde zihinsel olarak şekillenen bir figür olarak gören anlayışı yıkar ve yeni bir kategori yaratır. Gramsci, özünde emek sürecinde yerine getirilen işlerin her birini değerli saymıştır. Bir diğer ifade ile kafa ve kol ya da zihinsel emek ile kassal emek arasındaki ayırım, aslında entelektüel ile entelektüel olmayan arasındaki bir ayırma neden olmaktadır. Bu ayırım ile entelektüel olanlar, olmayanlara göre daha üst bir statüye yerleşirken bu durum 'elitist' bir yapının kurulmasını desteklemektedir. Oysa Gramsci'nin cümlelerinden anlaşılacağı gibi, entelektüel katılım olmadan insan aktivitesi olamayacağı gibi eyleyen/yapan insan ile düşünen insan da birbirinden asla ayrılamaz (Gramsci, 1971: 9).

Gramsci bütün insanlar entelektüeldir tanımlamasından sonra, ancak herkesin toplum içerisinde entelektüelin gördüğü işlevi göremeyeceği ifadesi de entelektüelin işlevlerine açıkça vurgu yapmaktadır. Gramsci'ye göre herkes yumurta pişirebilir ya da kendi giysisini dikebilir, ancak bu onların aşçı veya terzi olduğunu ve toplumda bu işleri yapanların gereksiz olduğu sonucu doğurmaz (Gramsci, 1971: 9). Bu nedenle Gramsci için entelektüel işlevsel olmalı ve tarihsel bloğun kendi iç örgütlenmesinden başlayarak her bir aşamada alt yapıdan üst yapıya kadar belli işlevler yüklenebilmeli ve yerine getirmelidir (Portelli, 1982: 98). Entelektüel bu durumda tarihsel bloğun her kertesinde ideoloji, eğitim, medya ve ekonomik ilişkilerde, üst yapıda bürokrasi ve devlet içerisinde yerine getirdiği işlevleri ile konumlanır. Dolayısıyla Gramsci, sadece düşünsel etkinlikte bulunanları değil, örgütlenen ve toplumsal hayatın içindeki bütün katmanlarda yer alan genişlikte bir entelektüeli tanımlamaktadır. Gramsci'ye göre entelektüelin toplumdaki işlevi, esas olarak örgütlemek, yönetmek, yönlendirmek, eğitmek şeklinde belirlenebilir. Böylece toplumsal grupların lehine zor ve rızayı örgütleyen entelektüeller, toplumsal düzeni dönüştürebileceklerdir (Forgas, 2010: 374).

Gramsci'nin yorumu sayesinde herhangi bir bedensel çalışmada ve en mekanik, kaba, kassal bir çalışmada bile teknik ustalık ve belli bir derecede yaratıcı düşünce çabasının önemi ortaya çıkmıştır (Günyol, 1985:15). Bu noktada yeni bir ayırımın gerekliliği gündeme gelmektedir. Bu ayırım, toplumsal yapı içerisinde yeri işlevsel olarak belirlenen entelektüel ile kas gücü ile çalışan işçi arasında yapılmalıdır. Söz konusu ayırım kendisini en temelde, entelektüelin düşünsel kapasitesinde değil, toplumsal alandaki işlevinde gösterir. Bu anlamda işçiyi ya da kas gücüyle çalışanı, düşünce gücü ile çalışandan ayıran şey, kol ve bedenle çalışması ya da eylediği işi değil, belirli koşullar altında ve belirli

toplumsal ilişkiler içinde yaptığı işin niteliğidir (Gramsci, 1985: 25). Genişleyen entelektüel tanımı ile birlikte işçi ve entelektüel kesimler arasında zorunlu bir ayırım ortaya çıkmıştır (Yetiş, 2009: 4).

Gramsci'nin entelektüel kuramında üzerinde durulması gereken son nokta onun entelektüel sınıflandırmasıdır. Birincisi her yeni ilerici sınıfın, yeni toplumsal düzeni örgütlemek için ihtiyaç duyduğu organik entelektüeller. İkincisi ise geçmişten gelen tarihsel, toplumsal koşullar ve geleneklerle şekillenen geleneksel entelektüeller (Gramsci, 1971: 5). Geleneksel entelektüeller, üretim şekilleri içinde ve dönüşüm sürecinin somut görünümleri bağlamında, bir önceki tarihsel bloğun kendi içinden çıkardığı temel bir sınıfın karşısında olan siyasal ve toplumsal biçimler açısından en karmaşık ve köktenci değişikliklerle bile kesintiye uğratılamayan bir tarihsel sürekliliği temsil eden entelektüel toplulukları niteler. Örneğin, Ortaçağ Avrupa'sındaki rahipler, felsefeciler ve bilim adamları gibi. Bu kesimler uzun zaman dinsel ideoloji, okul, eğitim, adalet, yardım çalışması gibi belli işlerin gücünü elinde tutmuşlardır (Choudhary, 1990:742). Gramsci'nin geleneksel entelektüeli, klasik entelektüel imgesini taşıyan entelektüel kesimdir ve devlet ya da egemen sınıfla herhangi bir bağı söz konusu değildir. Organik entelektüeller bu anlamda üretim tarzındaki dönüşüme bağlı olarak, sınıfın özel gereksinimlerine cevap vermek amacıyla ortaya çıkan entelektüellerdir. Uzmanlaşmaları da sınıfın ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir (Gramsci, 1971: 6).

Gramsci'de organik entelektüel, eski entelektüellerin karşısında ve onunla arasında bir mesafe koyarak oluşur. Yeni tarihsel ve sosyolojik şartlar yeni bir üstyapı ve ona bağlı olarak yeni bir entelektüel tipini ortaya çıkaracaktır (Gramsci, 1971: 6). Bu şartlarda geleneksel olarak kabul edilen eski tarihsel bloğun karşısında yeni tarihi bloğun temel sınıfı olarak organik entelektüeller doğacaktır. Organik entelektüeller, köylü, işçi ve sıradan halkın arasından seçilmiş olanlardan meydana gelir ve sıradan insanlardan çok üst bir hiyerarşide olamazlar. Sadece organik olarak adlandırılırlar çünkü sıradan halk ile ideolojik dayanışma ve pratik eylem anlamında müttefiklerdir (Roberts, 2004: 368). Bu anlamda organik entelektüeller, girişimci ve toplumda örgütleyici olan bir yapıda yeni sınıfların entelektüelleri olarak onlarla birlikte gelişir. Destekledikleri sınıfın hegemonyasını güçlendirmiş olurlar. Bu sınıflar arasında işçi sınıfı da olabilir (Hawley, 1980: 588). İşte bu ittifakın sağlanması ve eski tarihsel bloğun yıkılması aslında Gramsci düşüncesinde yeni tarihsel bloğun kurulması ve devrimin başlamasıdır.

III. Praksis Kavramı Üzerine

Praksis kelime olarak Yunanca bir terim olup, yaygın olarak *hareket* ya da *edim* kavramları ile örtüşmektedir. İngilizce de ise sıklıkla çevirisi pratik kavramı ile olarak yapıla gelir (Bernstein, 1971: IX)⁶. Praksis, eylemi, etkinliği ve insanın kendi dünyasını yarattığı, özgürleştirdiği, değiştirdiği alan olarak, temelde

⁶ Nicholas Lobkowicz'e göre, eylem olarak praksis, başka kavramlarla da ilişki içindedir; kendini gerçekleştirmek, yönetmek, yapmak ya da başarmak ve genel olarak , hareket, bazı eylem anlamında performans sergilemek gibi (Bernstein, 1971: 9) .

insanın kendisini öteki varlıklardan ayrı kıldığı bir etkinliği ifade etmektedir (Gramsci, 1986: 245). Daha sınırlı bir anlamda praksis, insanın ahlaki ve siyasi yaşamında etkili olan disiplinleri ve faaliyetleri vurgulayan bir içerik taşımaktadır. Bu disiplin, bilgi ve pratik akıl gerektirir. Bu anlamda teori ile bir tezatlık taşıyabilmektedir, çünkü onun içinde bilgi ve akıl olmak zorunda değildir, fakat yapılan ve yaşanan şeydir (Bernstein, 1971: X).

Praksis, öncelikle Marksizmde merkezi bir kavram özelliğine sahip olmakla birlikte, kavramın tarihi Antik Yunan düşüncesine ve özellikle Platon ve Aristoteles'e kadar dayanmaktadır (Gramsci, 1986: 245). Praksis temelde teori ve pratiğin birliğine yapılan vurgu anlamında, düşünce tarihinde ortaya çıkmış ve bu alanda da çeşitli biçimlerin sürekli olarak araştırıldığı, çözümlendiği ve eleştirildiği bir konu olmuştur. Özellikle Batı felsefesi tarihinde ve Anglo-Avrupa geleneğinde praksis algılayışlarının belirleyici bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Sözü edilen geleneğin içerisinde praksis, Platon ve tüm idealistlerde bilgi ve anlayış ilkeleri doğrultusundaki eylemleri, Sofistler ile devamında Varoluşçuluk akımı temsilcilerinde bireyin varlığının iradesini gösteren hareketleri anlatırken, Aristoteles ve Pragmatist felsefecilerde sadece sorun olduğu durumlarda eylemsel tepkiler şeklinde ve doğal gereksinimlerin karşılanmasını amaçlayan üretim sürecindeki eylemleri ortaya koymada değerlendirilmektedir. Sofistik ve pragmatik düşüncede pratik, doğrudan eylem olarak açıklanır (Hall, 1980: 57).

Gramsci'nin düşüncelerine bakıldığında onun praksisin özünü Marksizm olarak kabul ettiğini ve bu anlamda praksise, hem felsefi hem de sosyolojik bir anlam yüklemiş olduğunu görmekteyiz. Praksisin felsefi anlamı ona göre, "tarihin ve toplumun çelişkilerini barış yoluyla çözmek değildir; tam tersine, onu bir kuram haline dönüştürdüğüdür" (Günyol, 1985: 17). Yani praksis felsefesi, tarihte ve toplumda var olan çelişkileri barışçıl olarak çözmeye eğilimi taşımaz. Praksis tam da bu çelişkilerin teorisidir. Bu nedenle praksis felsefesi egemen gruplara, alt sınıflar üzerindeki hegemonyalarını yürütmek için gerekli 'onay'ı sağlayan bir araç değildir. Praksis felsefesi, bütün gerçekleri öğrenmeye niyetli olan ve kendilerinden çok yukarıda yer alan yönetici sınıfın yaratacağı her tür hayal kırıklığından kaçınmaya çalışan yönetilen sınıfların ifade biçimidir (Santucci, 2011: 155). Bu nedenle praksis, entelektüellere tarihsel blok içerisinde, alt yapı ve üst yapı arasındaki diyalektik ilişkilerde üst yapıyı organik bir güç durumuna getirmek gibi bir görev biçmektedir (Günyol, 1985:16).

IV. Gramsci'de Entelektüellin Eleştirisi Olarak Praksis Düşüncesi

Gramsci, Marksizmin özü olarak kabul ettiği praksise, hem felsefi hem de sosyolojik bir anlam yüklemiştir. Gramsci, Marksizmin eleştirisini yaparak praksisin felsefi anlamını güçlendirmiştir. Bu anlamda Gramsci için entelektüelliğin eleştirisinin praksis düşüncesi üzerinden yapılması aslında onun genel olarak Marksizm eleştirisinin çıkış noktalarının göstergesi gibidir. Gramsci için Marx, tamamen yeni bir bilim tarzını ve onun pratiğini belirlemiştir. Bir eleştirel toplum kuramı geliştirir ve toplumların değişik alanlarının iç bağlantılarını tarih boyunca sosyal sınıfların çatışması olarak açıklar. Gramsci ve

Eleştirel Kuramcılarının ifade ettiği gibi, Marx bu yaklaşımı ile sadece ekonomik anlamda bir değerlendirme yapar ve entelektüel olmayı bu şekilde açıklar (Demirovic, 2010: 155). Gramsci eleştirel bakış ile aynı zamanda yeni bir entelektüel tiplemesini de ortaya çıkaracaktır. Marx'ın "Filozoflar dünyayı farklı şekilde yorumladılar, aslolan ise onu değiştirmektir" cümlesinden yola çıkan Gramsci'nin, felsefeye ve ondan yola çıkarak filozofa yüklediği anlam, onun sadece bilinenin tekrarını yapan biri olmasının dışında olduğudur. Dolayısıyla Gramsci'ye göre felsefe, tek başına dünyayı anlayıp yorumlamaya yarar, dünyayı değiştirmeye çalışmaz. Ancak politikanın işi dünyayı değiştirmektir. Bu dönüşüm Gramsci için politika ile birleşmediği sürece felsefenin hiçbir anlamı yoktur. Bu nedenle Marksizm, hem politika olan bir felsefe, hem de felsefe olan bir politikadır (Günyol, 1985: 16). Bu tartışmada filozof ise kişilik olarak kendisini sadece fiziksel varlığı ile sınırlamaz, kültürel çevre ile ilişki halindedir. Filozoflar ya da entelektüeller halkı, halk da onları etkileyecek ve filozofun varlık gösterdiği kültürel çevre, kendisini de dolaysız olarak etkilemiş olacaktır (Santucci, 2011: 148). Gramsci'nin entelektüeli, işte bu noktada praxis ile dönüşüm yaşar.

Gramsci'nin entelektüellere biçtiği somut rollerin neler olduğu yönündeki tartışmaları *Hapishane Defterleri*'nde görmekteyiz. Burada Gramsci, işçi sınıfı iktidarının toplumsal dayanağı olarak hegemonyayı görür. Bunun için köylüler gibi geniş kitleler ile ittifak sistemi içerisinde bir araya gelmesi gerekliliğinden söz eder. İşçi sınıfı, kapitalizmle ve egemen iktidarla savaşını sürdürürken, ideolojik-kültürel boyutlarda kuracağı hegemonya ile bunu sağlayacaktır (Gramsci, 1971: 443). Entelektüelin bu işlevini yerine getirme sürecinde ise Gramsci özellikle parti kavramına atıfta bulunur. Parti, entelektüel kesimlerin organik ya da geleneksel olarak bir araya gelebildiği bir siyasal alan halini almıştır. Siyasal parti, organik entelektüelin fabrika konseylerinden sonra yetiştiği ve örgütlendiği yerdir⁷. Böylece entelektüel, hem beyinle çalışma işini hem de bu işlevi yerine getiren kişiyi içinde barındırır (Günyol, 1985: 17). Gramsci'ye göre parti sayesinde, işlevlerini yerine getiren kişi sayısı artacak ve daha çok insanın politik açıdan katılımının sağlanacağı bir duruma gelinecektir. Böylece, karar verme yetisi tek başına uzman bir entelektüel elitin tek elinden çıkacaktır (Forgas, 2010: 503). Diğer bir ifadeyle entelektüel kesimlerin klasik anlamda önceden sahip olduğu konumu ortadan kalkacaktır. Entelektüel, toplumsal ile arasında duygusal bir bağ kurabilirse, gerçek anlamda işlevini yerine getirebilecektir. Entelektüel ile halk arasında bir bağ olmayınca aradaki ilişkiler sadece bürokratik, katı ve entelektüelin bir "kast" kurduğu hal almış olacaktır. Oysa bağ kurulduğu anda entelektüellerle sıradan insanlar arasındaki ilişki, "temsil edici" olacak, yöneten kesimle, yönetilenler arasında ilişki gerçekleşecektir. Böylece yeniden toplumsal güç olan yeni "tarihi blok" kurulmuş olacaktır.

⁷Bu konuda sendikalara ve sosyalist partilere güveni olmayan Gramsci, 1919'da *Sendikalar ve Konseyler* adlı yazısında 'Fabrika Konseyleri' tezini geliştirir. Ona göre, fabrika konseyi, iş yerinde temel birimdir, diktatoryaya götüren tarihsel zincirin ilk halkasıdır ve konsey, proleter devlet modelidir. İkinci görev yeri ise partidir. (Günyol, 1985: 16).

Gramsci bu noktada entelektüele bir rol daha biçecektir. Buna göre entelektüellin konumu belirleyen onun sadece yeni tarihi blok için gerekli ekonomik koşulların dışındaki kültürel şartların sağlanmasıdır. Buna uygun geliştirilecek ideolojik alanın yapılanmasıdır Entelektüeller, yeni tarihsel blok oluşurken, sıradan insanlarla sadece basit bir bilgi verme işleminde bulunmazlar. Entelektüeller sadece kendilerini değil, aynı zamanda kitlenin ilerlemesi için kültürel bir zemin yaratma çabasında olurlar (Bağla, 1977). Gramsci, entelektüeli tanımlarken, herkes filozoftur ancak bunun farkında olanların yani düşünceleri ile pratiklerini birleştiren ve böylece kendisini yeniden öz varlığı ile oluşturacak olanların özgürlüklerini kurduğu bir süreçle sağlanabilir diye ifade etmektedir (Gramsci, 1986: 192). Böylece entelektüelliğe bilinç ile birlikte farkında olmak, etkin olmak gibi özellikler atfeden Gramsci sadece entelektüelliği değil, insanın özüne ilişkin de tartışma yürütmektedir. Gramsci, kendisinin farkındalığını ortaya koyabilen bir insandan söz etmektedir. Bu insan, toplumda eriyip gitmez, aksine insan, toplumu ve kendisini yeniden var etmeye çalışmalıdır. Ona göre bu modern insan, modern ulusların kültürel kodlarının bir sentezi gibidir (Gramsci, 1971: 601). Gramsci, modern insanın değişik özelliklerle ilişkisel olarak bir sentezinde bulunurak, düşüncesinin evrenselliğini de ortaya koymaktadır.

Bu evrensel düşünme biçimi ile Gramsci, entelektüel olmak ile insanlığın erdemleri arasında bir ilişki kurar. Örneğin doğruları söylemek Gramsci'ye göre entelektüelin görevi değildir ya da dürüst bir kültür insanının da öncelikli bir ahlaki görevi değildir. Ona göre, doğruları söylemek ve savunmak, bir politik zorunluluktur (Santucci, 2011:172). Gramsci bu anlayışı ile praksiyi öne çıkararak, entelektüel bilincin ahlaki yasalarını kurgulamaktadır. Santucci'ye göre, Gramsci bu düşüncesi ile burjuvazinin egemen olduğu otoriter rejimlerin hegemonyasını yıkmaya yönelik karşı duruşta bulunur. Sömürülen sınıfların bütün bir sosyal aygıtı ve iktisadi üretim sistemini bağımsız olarak yönetmesini sağlayacak alternatif bir hegemonya kuramı geliştirmeye çalışır (Santucci, 2011:173).

SONUÇ

Sonuç olarak Gramsci'nin düşünsel yaklaşımını ve kendi bakış açısının eylemleri ile praksis felsefesine uygulamış biridir. Kendi içerisinde tutarlı kavramsal yaklaşımı ile kapitalist toplumlardaki egemenlik savaşlarının çözümlemesini yapar. Bu tartışmalarda özellikle hegemonya, karşı hegemonya, kriz ve entelektüeller, öne çıkardığı kavramlar olmuştur. Gramsci'nin kuramında hegemonyanın tesisinde ve yeniden üretilmesinde entelektüeller önemli bir role sahiptir. Özellikle kriz anlarında, siyasal iktidar, entelektüellerin karşı hegemonya yaratmasını önlemeye çalışır. Karşı hegemonyanın yaratılmasında bu anlamda entelektüeller, bir eylem bilinci ile örgütlenerek, öncü olacaktırlar (Gramsci, 1985: 38).

Praksis düşüncesini de çatışmaların çözümü için gerekli olarak gören Gramsci, toplum içinde hegemonyasını kuramayan kesimlerin, kendi sınıfsal bilinçlerini sağlamada ve ittifaklarını kurmalarında yöntem ve düzen önerisinde bulunur. Özellikle toplumsal yapının alt tabakasındaki kesimler toplumsal

kategorinin üst kesimlerindeki erk organlarını praksis sayesinde sorgulama imkanını bulmuşlardır. Bu sorgulama ve düzene karşı duyulan huzursuzluklar geniş çevreleri de harekete geçirme anlamında güçlü davranışlardır. Gramsci, getirdiği yeni yaklaşım ile entelektüele yönelik klasik, elitist yorumu yıkararak kırılma noktası oluşturmuş ve entelektüelin üst sınıfın üyesi olarak görülmesini eleştirmiştir. Gramsci bu anlamda entelektüeli toplumsal açıdan oynadığı roller ile somutlaştırmıştır. Bundan böyle entelektüel, sınıf savaşından uzak bir kategori olarak görülemeyecektir. Gramsci'nin entelektüel kuramında temel belirleyici olan ve onun düşüncesinin entelektüellik algısında neden olduğu kırılma noktasını teşkil eden, onun bütün insanların entelektüel olabileceği varsayımdır. Herkes zihinsel kapasitesi ile bir entelektüel faaliyet içindedir. Ancak onun yapmaya çalıştığı, entelektüelliği asla sadece düşünce üretimi ile tanımlamak değildir. Gramsci entelektüeli tanımlarken kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışır. Onun özgünlüğünü de zaten bu bakışı ortaya koyacaktır. Yani eyleyen/yapan insan ile düşünen insan bir aradadır ve bireyin kendisinin var olması, ancak bu ikisinin birleşimi olan praksis ile mümkündür. Bu nedenle gün gelir sıradan bir işçi, çiftçi ya da memur, sahip olduğu zekâsını toplumsal işlevlerde kullanarak entelektüel bir işi yerine getirebilecektir.

KAYNAKÇA

- Bağla, Lusın (Ocak 1977), "Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu", *70'lerin Birikimi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=271&dyid=4180> (01/06/2010).
- Bernstein, Richard, J. (1971), *Praxis And Action Contemporary Philosophies Of Human Activity*. Philadelphia: University Of Pennsylvania Press.
- Choudray, Kameshwar (1990), "Gramsci's Intellectuals and People's Science Movement", *Economic and Political Weekly*, 25/14, pp. 742-744.
- Demiroviç, Alex (2010), "Struktur, Handlung Und Der Ideale Durchschnitt" In: *Prokla*, Zeitschrift Für Kritisuhe Sozial Wissensekhof. Heft 159ü 40.Jg., Nr:2,153-176.
- Fiori, Giuseppe (2009), *Antonio Gramsci Bir Devrimcinin Yaşamı*, K.Emiroğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Forgacs, David (2010), *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*, İ.Yıldız, (Çev.), İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Gramsci, Antonio (1971), *Selection From The Prison Notebooks*, Q. Hoare ve G.N. Smith, (Edt. /Çev.), London: Lawrence and Wishart.
- Gramsci, Antonio (1985), *Aydınlar ve Toplum*. V.Günyol vd. (Çev.), İstanbul: Alan Yayınları.
- Gramsci, Antonio (1986), *Hapishane Defterleri Seçmeler*, K. Somer, (Çev.), İstanbul: Onur Yayınları.
- Gramsci, Antonio (1989), *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*. Y. Alp, (Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, Antonio (1997), *Hapishane Defterleri*, A. Cemgil, (Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Günyol, Vedat (1985), "Gramsci 1891-1937", V. Günyol vd (Çev), *Aydınlar ve Toplum* içinde, İstanbul: Alan Yayınları.
- Hall, David L. (1980), "Praxis, Karman And Creativity" *Philosophy East And West*, 30/1, pp.57-64.
- Hawley James P. (1980), "Antonio Gramsci's Marxism: Class, State And Work", *Social Problems*, 27/5, pp.584-600.
- Hobsbawm, Eric (2010), Önsöz, D. Forgacs, (Yaz.), *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-193* içinde, İ.Yıldız (Çev.), İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Lenin, Vladimir İ. (2004), *Ne Yapmalı?*, M. Erdost, (Çev.), Ankara: Sol Yayınları.
- Portelli, Hugues (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, K.Somer (Çev), Ankara: Savaş Yayınları.

- Roberts, Peter (2004), "Gramsci, Freire, And Intellectual Life", *Critical Notice Symposium*, 35/3, Kluwer Academic Publishers, Printed In The Netherlands.
- Santucci, Antonio A. (2011), *Gramsci'yi Anlama*, S. Sezer (Çev), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sassoon, Anna S. (1987), *Gramsci's Politics*, Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Saybaşıllı, Kemali (1999), *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Doruk Yayınları.
- Texier, Jacques (1982), "Gramsci, Üstyapılar Teorisyeni", E.Göksel (Edt.), *Gramsci ve Sivil Toplum* içinde, Ankara: Savaş Yayınları.
- Yetiş, Mehmet (2009), "Antonio Gramsci", Ç.Veysal (Edt.), *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler* içinde, İstanbul: Etik Yayınları.